

Софија Калезић Ђуричковић¹
Факултет за црногорски језик и књижевност
Цетиње, Црна Гора

НАРАТИВНИ СВИЈЕТ МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА

Литерарно дјело Миодрага Булатовића (1930-1991) у нашу књижевност уноси раскид са моделима традиционалног начина приповиједања, који се у највећој мјери огледа у потенцирању иронично-пародичне и саркастично-гротескне транспозиције стварности. Већ првим збиркама приповједака *Ђаволи долазе* и *Вук и звоно*, аутор је изазвао пажњу читалачке и критичке јавности, у своје дјело уносећи немир човјека како патријархалне, тако и савремене профилације. Несрећа и несигурност, коју огољена и посуновраћена егзистенција у јунацима изазива, третирани су као круцијални проблеми у овим остварењима. На до тада невиђен начин, спајајући опозитне вриједности - грубо и њежно, анђеоско и демонско, овоземаљско и митско, хумано и свирепо, реално и иреално, свакидашње и необично - овај приповједач испољава тоталитет појавног свијета и људске душе. Вјечита прича о човјеку и његовој судбини литерарно је представљена сложеним сплетом симбола који се, поређани наизглед хаотично и алогично, уливају у јединствену асоцијативну матрицу.

Кључне ријечи: приповијетка, роман, драма, нарација, критика, гротескно, модерно

Миодраг Булатовић је рођен у Окладима поред Бијелог Поља 1930. године; гимназију је завршио у Бијелом Пољу, а Филозофски факултет у Београду. Радио је у Авала-филму, био је уредник у Нолиту и Народној књизи и стални сарадник НИН-а. Писао је приповијетке, романе, драме, а бавио се и публицистичким радом. Најважнија остварења су му - збирке приповиједака *Ђаволи долазе* (1956), *Вук и звоно* (1958); избори *Највећа тајна светиња* (1970), *Јахач над јахачима - моје најлепше љубавне странице* (1980), *Од љубави* (1984) и *Прича о срећи и несрећи* (1999); романи *Црвени ђешао лежи према небу* (1959), *Херој на магарцу* (1967), *Људи са чешири прсти* (1975), *Петсти прсти* (1977), *Раши је био бољи* (1977), *Гулио, Гулио* (1984); драмска остварења *Годо је дошао* и друге драме (1994) и *Сабрана дела* (1983). Стојан Ђорђевић је приредио збирку интервјуа са овим књижевником под називом *Никад истим џушем* (1999).

Након прве књиге *Ђаволи долазе*, која је поларизовано дочекана - са једне стране са замјеркама у односу на начин и тоналитет одсликавања стварности, а са друге - са нескривеним одушевљењем, изазваним ауторском модерношћу и стилском иновантношћу, наредна збирка Булатовићевих проза - *Вук и звоно*, свједочи о сазријевању ауторовог при-

¹ pgstudio@t-com.me

повједачког талента и дубљем сагледавању обрађиване предметности. Због наведених особина, остварења поникла из пера овог ствараоца преведена су на све важније свјетске језике, наилазећи на импозантан одјек у савременој литератури изван наших граница. Без обзира што се, као око ријетко којег писца, критичка мисао подијелила у процјењивању вриједности његовог дјела, она је била усклађена у ставу да Миодраг Булатовић у литературу уноси један нови свијет. Ма колико мрачно и морбидно тај свијет био приказан, његово постојање заправо апострофира ону свјетлију и хуманију страну људске егзистенције.

Булатовић је са правом добио епитет књижевника који се, у тренутку опште друштвене склоности да стварност слика у „ружичастим” тоновима, окренуо свијету пакла и ништавила. У сукцесивном хиперболизирању феномена зла, аутор је приказао људску немоћ у тежњи да јој се одупре, те је најизразитија хуманистичка димензија његовог дјела управо садржана у одломцима у којима није експлицирана на дидактизиран начин. Ишчитавајући пасаже његових приповиједака који су пуни изобличених предјела, наказних лица и гротескних ситуација, читалац неизоставно мора осјетити потребу за позитивнијом и ведријом страном људске стварности, која доноси више „кисеоника” и духовног оптимизма. Булатовићева оригинална „естетика ружног” заправо инкорпорирана је у контрастни идејни миље, у којем се реципијент осјећа позваним да се одупре приказаном мраку и да не пристане на његов зачарани вртлог.

Сликовитост приповједачког стила и начина литерарног изражавања овог писца, умногоме одражавају снагу и експресивност његове природе. Поникао у амбијенту живог усменог предања и епике, од дјетињства усмјерен на чудесни свијет народних обичаја и фолклора, који је национална мјешовитост мале бјелопољске средине чинила још разноврснијим и интересантнијим, није чудно што Булатовић израста у литературу снажног темперамента, луцидне имагинације и великог ерудитског потенцијала. У његовој првој збирци приповиједака *Ђаволи долазе*, јунаци су приказани као пропалице са градског дна - бескућници, сјецикесе, алкохоличари, проститутке, несуђени умјетници и умишљене величине. У другој књизи наративних остварења - *Вук и звоно*, без обзира што тематику са градског „подземља” фокусира на црногорску провинцију захваћену вихором Другог свјетског рата, ликови у његовим прозама нијесу драстично различити - и даље су у центру ауторове литерарне опсервације злочинци, дезертери, шпијуни и протуге. Готово без изузетка јунаци у његовим причама су промашене, недовршене и „фелеричне” личности, изразито натуралистички обојене, лишене било каквог животног циља, те нам дјелују попут усамљених барки без кормила, које олуја баца по умаласаном мору.

Управо улијед отуђености од спољашњег свијета и од себе, неприпадања у простору и времену, у својим најуспјелијим приповијеткама - *Тиранија*, *Љубавници*, *Највећа тајна свеиша*, *Шшиа је било са хајдуко-*

вом душом, *О малом хоџи, Ошпадник, Љубав, О дечку који је побегао са гробља, Мало сунце, Између два ђавола, ишд.* – јунаци су приказани као дезоријентисане фигуре, неспособне да нађу излаз из зачараног круга, односно да успоставе равнотежу између властитих снова и околности у којима егзистирају. Најчешће опсједнути сулудим тежњама да буду славни умјетници, цареви, краљеви, диктатори, императори, они по правилу нијесу свјесни лимитираности својих духовних и тјелесних дијапазона, те срљају у пропаст, бивајући прегажени у неизгледној трци са животом. Апсурд модерног доба потенциран је представама у којима јунаци губе и моћ физичке оријентације, а само умјетничко штиво бива дефабулизовано и етерично.

Поднаслов друге приповиједне збирке *Вук и звоно – Повести о огњу, зашоченицима и још неким људима* упућује на њену тематику – овога пута се у средишту пишевог интересовања налазе људи који се из бијелог свијета враћају у „запаљени” завичај. Ствараочева опсервација обухвата јунаке који се крећу по запуштеним калдрмама, уским и мрачним кулоарима, сеоским плотовима, неугледним гробљима или се налазе иза решетака. И у овој збирци наилазимо на одраз библијских схватања да смо највиши када патимо, да нас ништа не чини тако великим као велика бол, да се од зла једино можемо избавити добротом и способношћу трпљења и праштања. Символ ватре има значење потиснутих чежњи, неостварених страсти и јавља се као конкретизација митске стране личности јунака. У тексту *Преображај ђавола у анђеле (Савремени црногорски њисци)* Радојица Таутовић пише о мотивици споменуте Булатовићеве збирке: „И ако је у својој првој књизи приповједака *Ђаволи долазе* покушао да изради портрет демона, Булатовић је природно морао доћи на то да у својој књизи прозе *Вук и звоно* наслика пејзаж пакла. У овој књизи, ратни пожар је симбол неког исконског људског ада. У ствари, Булатовићева симболична ватра није ништа друго до древни „огањ паклени”. Тај симбол је двосмислен – као и сви симболи, уосталом. Он може означавати пакао прошли или будући, пожар минуне војне или пак инфернални пламен будућег атомског рата; он може симболизовати пакао историјски или пакао метафизички” (Tautović 1979: 131).

Епизоде о вуку и звону, прогонитељу и жртви, хајдуку и души, малом и великом хоџи, старцу и свраки ” интегрално посматране изграђују широк каледиоскоп имагинарног и фантастичног свијета. У причама о малим, незнавеним људима осмуђених скутова и упалих образа, заправо је садржана представа енормне отуђености од спољашњег свијета, у којој су они у ауторовој стваралачкој конкретизацији лишени имена и идентитета. Булатовићева умјетничка пројекција рата као великог и прљавог бордела, који се сели из мјеста у мјесто, конкретизована је у највећем броју остварења из другог приповједачког круга. Најквалитетније прозе из збирке *Вук и звоно (О малом хоџи, Ошпадник, Између два ђавола, Тиранија, Љубав и друге)*, са веома разноврсном проблематиком и широком употребом стваралачких техника, представљене су у приповиједном

избору из 1971. године, под називом *Највећа тајна света*. Међу овим остварењима посебно мјесто заузима приповијетка *Мало сунце*, која се може назвати и неком врстом мозаички обликованог мини-романа.

У највећем броју приповједних избора, и поред тога што своје јунаке моделује са свега неколико широких и упечатљивих стваралачких замаха, аутор пружа деликатан увид у психолошку димензију њиховог лика – сакривену еротичност, сновиђења, несигурност, недоумице, душевне трауме. Мотив разједињености указује се као један од круцијалних при тумачењу теме модернистичког отуђења и људске неприлагођености. Булатовићеви „ђаволи” настањују просторе посуновраћене егзистенције у којем се демонско претвара у хаос непознатог, а пародија убогих – у негацију реалног свијета, што продукује тиме да Булатовићева проза, и када је мјесто радње завичај или рурална средина, посједује модеран, поетски вид побуне. Са разлогом се понекад примјећивало да књижевна критика чини „медвеђу” услугу писцу, понашајући се према њему као циркуска публика која својим аплаузима мотивише акробату на „салто-мортале”.

Огољеност и сведеност умјетничког приказивања чине да они изгледају као маске или гротескне карикатуре, којима се помијерају или деформишу границе реалности, еволуирајући у апокалиптичну представу опште несреће. И поред различитих опсервирања Булатовићевог дјела, критичка мисао једногласна је у ставу да је овај писац неупоредиво успјелији као пјесник него као мислилац и да у свом литерарном првијенцу није на прави начин успио да обједини ова два, за квалитетну прозу, компатибилна својства. Међутим, он се неоспорно на свом даљем развојном путу као стваралац изграђује, те су у највећем броју приповједака из збирке *Вук и звоно*, као и у његовим романима *Црвени петишао лећи према небу*, *Херој на мађарицу*, *Људи са четири црстиа*, *Петти црсти*, *Раић је био бољи*, *Гулло*, *Гулло* и драми *Годо је дошао*, споменута својства обједињена на хармоничнији и умјетнички успјелији начин.

У почетном роману *Црвени петишао лећи према небу*, осим приступа натуралистички одсликаној стварности, Булатовић је близак умјетничком исказивању путем симбола. Он се обилато њима и користи, нарочито симболима животиња, као што су пијетао, шкорпија, риба, бик, јаре, змија, гуштер, паук, од којих су поједине зодијачког поријекла. Ово остварење, које је преведено на двадесетак језика, књижевнику је донијело свјетску славу, означавајући одлучујући степен зрелости у његовом стваралаштву. Средиште Булатовићевог интересовања, као и у претходна два дјела, чини помјерени и сулуди свијет у којем харају подивљали ерос, патња и зло, само што је овдје још видљивије постулирана обесмишљеност људске добротe, истакнута елементима трагикомедије и црног хумора. У поглављу своје књиге *Грошескни свијет Миодрага Булатовића* названом *Црвени петишао лећи према небу – симболичка природа нарације*, Лидија Томић пише о необичном мотивском склопу овог остварења: „Метафорична отвореност мотива у роману *Црвени петишао*

лејџи према небу, већ у наслову, симболички спаја предмет приповиједања и дијахрони каледиоскоп патријархалне средине и ликова у слици пораза. Супротност мрачних и бруталних ситуација пада и меких, разњежених и романтично обликованих озарења, спајају се у дионизијској прекомјерности патње, порока и гријеха” (Томић 2005: 55).

Мотивски опозити у његовим прозама врло су разноврсни и крећу се од приказивања дијаболичних стања јунака, несреће, порочности, ништавила, мазохизма, лудила, инцеста, гријеха, гриже савјести до симбола свјетлости, сванућа, извора, осмијеха, росе, пољупца, ведрине. Наравно да лијепо кад се стави уз ружно дјелује очиглединије, као што је у сликарству бијела боја интензивније потенцирана њеним тамним опозитом. С обзиром да је Миодраг Булатовић представљао сасвим особену појаву на савременој не само домаћој, већ и свјетској књижевној сцени, поједини тумачи његовог дјела успостављали су различите врсте паралелизама између његових остварења и дјела бројних писаца модерне литературе, од Бекета и Јонеска до Фокнера, Кафке и Камија.

Демонско се у роман уводи посредством земаљског хронотопа који поприма адске особине, а збивања се одигравају у општој узаврелости. Мотив злостављања као модел тако организованог свијета представља форму у оквиру које је једноставно уочити антагонистичке законе егзистенције, праћене општом доминацијом зла. „Булатовићеви јунаци траже патњу и највише пате кад не могу да пате”, Драган Јеремић у књизи *Прстии неверног Томе* саопштава утиске изазване цијелим спектром супститута зла у Булатовићевој прози, „јер по њему, патња је услов изузетног живота и дубљег сазнања, и у томе се он приближава схватању Достојевског, по коме се само патњом може уздићи у више и светлије регионе и само се кроз патњу постаје виши човек. И они најбољи људи, оне најчистије, анђеоске душе из *Црвеног џејџа*, Мухарем, луда Мара, Јован и Петар бескрајно су много страдали и спремни су да и даље пате и да се још више жртвују” (Jeremić 1965: 89). Епилог романа посједује наглашену митолошку функцију јер аутор уводи категорију вјечности, односно свевремености у наративно ткиво. Небески хронотоп такође посједује сложене функције, што потврђује чињеница да се јавља на оквирима текста - луда Мара гледа у провалију неба, а Петар и Јован у похарано небо. Бијела боја у већини симболичких система означава празнину, ништавило и смрт; све је обавијено маслачком који лебди унаоколо, на крају прекривајући и сунце.

Крај романа *Црвени џејџао лејџи према небу* и поред тога што је поражавајући, у складу је са Булатовићевим маниром који кондензује наличје мита, културе, цивилизације, односно универзума у јединствену мисаону матрицу. Тако се добија утисак да се Булатовић игра облицима и бојама, уживајући извитоперивши своје јунаке и њихове судбине, изазивајући гнушање, али и сажалење читаоца, разголићујући и најскривеније кутове човјечијег тијела и душе. Једна од упадљивих стилских фигура којима се писац служи у приказу тако деформисане стварности јесте хипербола.

Модификације наративне парадигме ка лирском и драмском коду у овом остварењу резултирала су успјелом хибридикацијом. Датим поступком долази се до редукције миметичких и симболичких значења, чиме се наратија приближава поетском маниру, који се изобличава у гротескно.

Модеран и иновантан умјетнички захват у компликоване психолошке димензије јунака, као и идеје несавршености људске природе и тајанствености мрачне стране човјекове личности, писцу су пружила дјела Борислава Станковића, Момчила Настасијевића и Радоја Домановића. Међутим, Булатовић не преузима наративни дискурс ни од једног од ових књижевника као матрицу на којој моделује своја литерарна остварења, већ се користи специфичним поступком, који цио низ књижевних техника асимилује у јединствен умјетнички образац. Свакако да мотиве у ауторовим прозама треба тражити и у односу на оне који су му претходили у смислу литерарног утицаја и друштвено-идеолошке климе времена у којем су оствариване. Неприпадање ни једном од званичних политичких покрета и књижевних манира, изражавао је и сам Булатовић у књизи интервјуа *Никад истиим џушем*, сматрајући се претечом властитог умјетничког правца: „Ја сам само зачетник своје личне књижевности... Књижевност је увек најпре лични израз, па онда све друго” (Bulatović 1999: 19).

Ни у наредном роману *Херој на мађарицу*, реализованом у алегорично-гротескном тону, није било случајно што се писац враћа свијету ратних побједника, као и другој страни „понижених и увријеђених”. Изузев ријетких женских ликова, које представљају отјелотворење еротичности, у Булатовићевом дјелу готово све личности су анималне, изопачене и грубе. Призори манијакалних девијантности, алкохоличарских делиријима, перверзних оргијања, дивљачног разврата, мазохистичког трпљења и осталих бизарно одсликаних појава, и као пандан свему томе – један усамљен и чист, свијетао примијер љепоте или жртвовања – типичне су сцене већине Булатовићевих остварења. Пишчево опирање да се повинује актуелним литерарним трендовима дјелимично објашњава природа Булатовићвог талента, окренута девијантним ликовима – јадним и грешним, ружним и порочним. Може се рећи да он први у нашој посљератној књижевности објективно пише о негативним јунацима, и то у духовној клими још блиских сјећања на ратне патње, кад је све подстицало писце да узносе позитивне домаће јунаке и да беспштедно унизују негативне.

„Инваријанте Булатовићеве прозе нису и не могу бити доказ једнозначности његовог говора. *Херој на мађарицу*, је, ваљда, најбољи пример”, Радоман Кордић у предговору овом дјелу (*Порнограф на мађарицу*, Обод, Цетиње, 1994), освјетљава поглед на остварење у контексту пишевог става према друштвеној идеологизацији. „Ову Булатовићеву или било коју другу књигу, могућно је читати са различитих тачки гледања, хоћу да кажем са оних гледишта која верзије овог романа и њихови хронотопи претпостављају, назначују и захтевају, коју захтева употреба у овом

роману пре свега порнографије, идеологије, поетичких средстава. Могућно је, на пример, следити путеве и мотиве, те идеолошка и естетичка одредишта прераде, поновног писања романа, могућно је потом ићи трагом упада времена, друштвеног и културног контекста писања у верзији текста” (Kordić 1994: 10). Булатовић је прву верзију овог романа објавио 1967. године, али незадовољан његовом употребом у Европи која је служила некњижевним циљевима, за политичке обрачуне са тадашњом Југославијом, он га је, уз радикалне промјене текста, преправио 1981. године. Прва верзија романа, на примјер, посвећена је Малапартеу, писцу са којим су га у Европи поредили, док се у другој верзији налази запис о Бијелом Пољу, који открива невоље које је Булатовић имао са друштвом.

„Булатовић је у *Хероју на мађарцу* у новој верзији”, наставља Кордић, „покушао да у језику оствари готово немогуће, што за њега најпре значи да сексуализује до краја језик, говор и предмет говора, онако како су то чинили писци других језика, рецимо Маркиз де Сад, или, Булатовићу ближи Хенри Милер, како то мора да уради велики порнограф и како се то једино може урадити у поезији или фанатизму... Булатовићев говор и посебно говор о сексу зато је немогућ, нелогичан, луди дискурс који је производ хаоса и који производи хаос, који ужива у хаосу, у себи, у чистом негативитету, који се ослобађа свих референци и тог негативитета у мери у којој постаје чисто имагинарно, фикција која не позива никакав облик стварности” (Kordić 1994: 14). Сви елементи овог романа садрже пародију као властити структурни нуклеус, од начина на који је приказан рат и љубав, до модела властитог наративног поступка. Стога *Херој на мађарцу* представља синтезу алегорије, сатире, гротеске и карикатуре, спојену са порнографском гигантизацијом стварности, превладавањем надреалности и наглашеном фантастиком.

И поред тога што у Булатовићевом дјелу има много фантастике (*Људи са четири прста, Пети прст*), она није истог карактера као она коју срећемо, на примјер, у бајкама или причама са фантастичним садржајем. У питању је специфична врста ауторске маштовитости, која у фокус примаочеве пажње поставља разноврсна сновиђења и халуцинације јунака, кошмаре и сомнабулне визије, тако да и сам читалац на моменте тешко успијева да разазна шта је у причи стварно, а шта имагинарно. Цјелокупна литерарна представа у завршници стапа се у чудесан приказ запитаности над смислом људске егзистенције, њених вриједности и њихове трајности у времену које долази. У хаотичном свијету ругобе и таме одигравају се драме хтијења и немоћи, разорних немира и надања, узлета и падова. Још једном Булатовић је оцијењен као сјајан сликар посуновраћених нарави и гротескних ликова који су налик на тролове из скандинавских бајки и патнике са Бројгелових слика, мајстор атмосфере и романескних ситуација.

Монолози у дјелу овог писца су ријетки, сомнабулни и хаотични, док се за полилоге може рећи да, иако често опширни, дјелују бизарно и неповезано. Дијалози пружају утисак да сваки од јунака саопштава само

свој дио казивања, готово без интересовања онога о чему саговорник прича, те се јунаци у међусобној комуникацији манифестују као појаве противстављености и екстремне отуђености. Притом аутор не одређује ближе вријеме и мјесто догађаја („била је рана јесен, или крај лета, август месец углавном при крају и неко доба дана...” – *Ђаволи долазе*), што доприноси утиску да се његова исповијест могла догодити било када и било коме. Булатовићев се језик може окарактерисати као сликовит и сочан, пун необичних лексичких спрега и функционално употријебљених архаизама. Истовремено, он се читаоцу демонстрира као опор и горак, какав је и начин дочаравања умјетничких призора и оживотворења јунака.

О ауторовом литерарном стилу, и у завршном романескном опусу који сачињавају остварења *Раић је био бољи* и *Гулио*, *Гулио* – довољно је рећи да је толико оригиналан, да често можемо чути мисао да се неки од савремених књижевника изражава „булатовићевским” маниром – снажно, непосредно и храбро. Његов израз постао је парадигма за раскошну метафоричност, призоре колорисане експресионистички испољеним детаљима и потресном гротескношћу. Већ је истакнуто да се оцјена вриједности књижевног ангажмана Миодрага Булатовића оштро поларизовала, као код ријетко ког имена у нашој литератури, већ са појавом првих његових књига. У роману *Раић је био бољи* ијелесно и чулно, односно извитоперено и предимензионирано, аутор оспорава традиционално-херојски модел културе. Ерупција еротских емоција наставља се и кроз ово дјело, разарајући традиционалне табу-теме и феномен прећуткивања као основни вид њиховог третирања у оквиру црногорског друштва. Стога у завршном сегменту стваралачког лука, он пружа карикатуру патријархалне, херојске културне матрице, што је нарочито упадљиво у креирању женских ликова „поштених“ мајки и сестара. Семантички низ чојства грађен је по принципу гротеске, па је његово примарно значење инвертовано. У дјелу *Гулио*, *Гулио* све норме које које одређују поступање човјека и хероја уведене су у минус-поступак, што резултира моделовањем анти-човјека или демона. Одступање од хероичног обрасца постаје норма новог – антимијског система, у оквиру које долази до релативизовања канонизованих вриједности.

Посматрано на интегралном плану, Булатовићево дјело манифестује глобалну визију свјетског зла и моралног пада, са једне, односно малог, усамљеног и појединачног добра, са друге стране. У својим наративним првијенцима, оствареним у дужој приповједној форми, овај стваралац трегира двије круцијалне сфере предметности: декадентни свијет прљавог урбаног подземља и завичајну руралну тематику црногорског села под окупацијом. Сасвим особеним наративним стилем, модерном приповједачком перспективом и досљедним поштовањем тзв. феноменологије ружног и шокантног, Булатовић у домаћу књижевност уноси, може се рећи, малу литерарну револуцију.

Његове приповијетке и романи семантичком слојевитошћу и експресивношћу умјетничког говора истрајавају у простору савремене

свјетске литературе, усложњавајући властите значењске кругове и опсервативне дијапазоне. Мотиви кривице, гријеха, духовног очишћења, праштања, трпљења, мазохистичке љубави, пакленог испаштања, мирења са судбином и органске потребе да се одупремо њеним алогичним токовима - Булатовићевој нарацији омогућавају продор у комплексне душевне и психо-менталне поноре човјековог бића. Булатовићево дјело иновише традицију фантастичног, која је инкорпорирањем библијских и хришћанских мотива преобликована у параболу општег страдања, наилазећи на реално утемељење у нашој новијој историји, која обилује геноцидима. Његови јунаци живе у некој врсти помјерене или изглобљене стварности, у којој и самом читаоцу на моменте није једноставно закључити шта је у Булатовићевој предметности сан, а шта јава. На свакој страници проза овај писац се експонира као творац једног угроженог свијета, визионар наше невеселе будућности, у којој је неважна позиција усамљене људске јединке.

Булатовићева драма *Гого је дошао* настала је као реплика на чувено Бекетово драмско остварење. У апокалиптичном судару бескрајних људских хтијења и несразмјерно малих могућности, аутор ожвотворује један нов, разобличени и гротескни свијет, паклену стварност из које изабављење једино можемо пронаћи напајајући се са ријетких оаза људске човјечности и безусловне добротe. Споменути појединоцима Булатовићево дјело се приближава квалитетним примјерима модерне свјетске литературе, садржећи компоненте филозофије апсурда и безизлаза.

Литература

- Bulatović 1999: M. Bulatović, *Nikad istim putem* (priredio Stojan Đorđić), Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd: Srpska književna zadruga.
- Jeremić 1965: D. Jeremić, *Prsti nevernog Tome (eseji o savremenim jugoslovenskim piscima)*, Beograd: Nolit.
- Kordić 1994: R. Kordić, *Pornograf na magarcu*, predgovor romanu Miodraga Bulatovića: *Herog na magarcu*, Cetinje: Obod.
- Milačić 1979: B. Milačić, *Crnogorske književne teme*, Titograd: NIO Pobjeda.
- Tautović 1970: R. Tautović, *Savremeni crnogorski pisci (kritički ogledi)*, Cetinje: Obod.
- Tomić 2005: L. Tomić, *Groteskni svijet Miodraga Bulatovića*, Nikšić: Jasen.
- Tomović Šundić 2007: S. Tomović-Šundić, *Književno-antropološki portreti*, Podgorica: CID.

Sofija Kalezić Đuričković

THE NARRATIVE WORLD OF MIODRAG BULATOVIĆ

Summary

The literary opus of Miodrag Bulatović (1930-1991), in the context of our literature, brought a break with traditional narrative models, which was mainly reflected in emphasizing the ironic and parodic, sarcastic and grotesque transposition of reality. Even in his initial short story collections *Devils are coming* and *Wolf and the Bell*, the author captured the imagination of the reading and critical audience, evoking the anxiety of a man fitting both patriarchal and contemporary profiles. Misery and insecurity, caused by the exposed and crumbling existence of heroes, were treated as a crucial problem in these works. In an unprecedented fashion, merging opposing values - rough and gentle, angelic and demonic, earthly and mythic, humane and brutal, real and unreal, mundane and extraordinary - the narrator expressed the totality of the physical world and the human soul. The eternal story of man and his destiny was presented in a complex tapestry of symbols which were arranged in a seemingly chaotic and illogical way, yet kept flowing into a single associative array.

Keywords: short story, novel, drama, narration, criticism, grotesque, modern

Примљен 17. фебруара 2015. године

Прихваћено 03. јуна 2015. године